

УДК 392.5 (477.8)
ББК Т52(4 Укр)+Т3

Георгій Кожолянко
(м. Чернівці, Україна)

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ (ВИТОКИ, СИМВОЛІКА, ІДЕЙНИЙ ЗМІСТ)

У статті досліджено витоки, символіку та ідейний зміст українського весілля. Вивчено зміни у весільній обрядовості з упродовженням християнства та збереження основних етапів громадського шлюбу в ХХ та на початку ХХІ ст.

Ключові слова: сватання, шлюб, віра, релігія, традиція, обряд.

Важливим складником народної культури є традиційна весільна обрядовість. У її структурі віддзеркалюються народна мораль, етичні норми та світоглядні уявлення, звичаєве право. У весільних звичаях переплітаються релігійні, правові, морально-етичні погляди певного народу.

Весільні обряди буковинців формувалися протягом багатьох століть і навіть тисячоліть. У них простежується спадкоємність зі слідами вікових нашарувань.

Серед перших книг про українське весілля є праця “Опис України” Г. Л. де Боплан (XVII ст.), де, зокрема, описано обряди сватання, власне весільні та післявесільні обряди¹.

Від кінця XVIII і до початку ХХІ ст. весільною обрядовістю українців цікавилися багато вчених: Г.Калиновський, З.Доленга-Ходаковський, Й.Лозинський, А.Терещенко, А.Ніколаєв, В.Навроцький, М.Югославський, А.Іваніца, Й.Морачевич, П.Чубинський, А.Метлинський, О.Котляревський, О.Єфіменко, П.Єфіменко, Д.Лепкий, М.Сумцов, В.Охримович, Є.Сіцінський, І.Франко, М.Дерлиця, М.Зубрицький, С.Дністрянський, О.Левицький, М.Костомаров, О.Потебня, Х.Ящуржинський, Ф.Вовк, В.Іванов, О.Малинка, П.Литвинова-Бартош, В.Гнатюк, В.Шухевич, В.Ястребов, М.Дубинський, І.Любич-Червінський, О.Кольберг, Л.Вайгель, Б.Сокальський, Я.Багер, К.Фалькевич, Ю.Мошинська, С.Рокоссовська, О.Мисевич, С.Вольфсон, І.Симоненко, Г.Сухобрус, О.Кравець, Д.Косарик, Я.Комаровський, Г.Бостан, В.Кравченко, М.Шубравська, Г.Танцюра, О.Правдюк, О.Курочкін, Л.Чижикова, В.К.Борисенко, Н.Здоровега, Н.Гаврилюк, М.Паньків, Г.Танцюра, П.Андрушко, С.Талліна та ін.

Українську весільну обрядовість на Буковині досліджували: Г.Купченко, В.Козаришук, Е.Фішер, Р.Ф.Кайндль, П.Нестеровський, Є.Ярошинська, С.Ф.Маріан, Д.Дан, Г.Кожолянко, Я.Кожолянко, Г.Маковій, О.Корнілович-Кожолянко та ін.

Не дивлячись на велику зацікавленість учених проблемами весільної обрядовості українців, багато питань весілля українців Буковини не знайшли й донині свого завершеного висвітлення в науковій літературі. Зокрема до таких питань відноситься і вивчення дохристиянського весілля та запровадження християнського церковного шлюбу.

Сімейна обрядовість українців характеризується досить усталеною, чітко регламентованою звичаєвою системою. Наприклад, у традиційному весільному українському обряді вчені нараховують від 25 до 30 етапів: місця і обставини знайомства молоді, розвідини, сватання, заручини, рвання барвінку, вінкоплетення, випікання калачів, обдаровування родичів і самих наречених, запрошення на весілля та ін. Неодноразово доводилося спостерігати яке захоплення і подивування великою кількістю обрядодій викликає традиційне українське весілля у представників інших етносів, яким за тих чи інших обставин довелося побувати на такому сімейному святі.

Значна частина нинішніх мешканців України в обставинах української ідеології і дійсності другої половини ХХ – початку ХХІ ст. при одруженні користувались “узаконенням” шлюбу переважаючих на терені України церков: християнсько-ортодоксальної,

греко-католицької, католицької, адвентистської, баптистської, єговістської та інших або зовсім не мали церковного шлюбу під впливом радянсько-соціалістичної системи, коли ведучою була атеїстична ідеологія, а за церковне вінчання можна було втратити роботу й мати інші неприємності від влади або просто нігілістично відмовлялись від шлюбу.

В Україні як тогочасній складовій частині Радянського Союзу влада відносилась більш-менш стримано, і то в останні десятиріччя його існування, до основних християнських церков, оскільки християнство є вірою, яка не збуджує людей до боротьби за правду, за краще життя, проти несправедливостей і злочинів, а пропагує смирення і відплату за таку поведінку в потойбічному світі. Така ідеологія поряд з марксистсько-ленінською була зручним знаряддям утримування людей у покорі. Тому і в сімейному житті селянства та робітників допускали використання християнської релігійної ідеології для освячення шлюбу.

У той самий час під впливом атеїзму всіляко замовчувалась правда про давні вірування українців, про їх походження, про давність українського народу. Спотворювалась під відповідним впливом пануючої ідеології і рідна дохристиянська народна віра українців – язичництво. Для характеристики дохристиянських вірувань, звичаїв і обрядодій використовувались термінологія і висновки, які виробило за тисячу років боротьби з давніми віруваннями українців християнство. Дохристиянська язичницька релігія характеризувалась як поганська, дика, нецивілізована.

Замовчувалось та було за залізною завісою інформаційних обмежень і те, що у світі, поза межами України, існують церкви рідної язичницької української віри. Після проголошення і утвердження незалежності в Україні церкви рідної православної язичницької віри виникли і в Україні (Києві, Вінниці та інших містах). Більше десяти років тому, у 2000 році, оформилась громада рідновірів і в нас на Буковині, у Чернівцях (громада Давньої Української Народної Віри – «Сяйво»).

Стосовно питання сімейної обрядовості взагалі і весільної зокрема, то християнство запозичило від язичницької релігії обряди, які воно використовує під час вінчання, оскільки в Святому Письмі християн – Біблії – про практику здійснення обряду вінчання нічого не говорить. Лише з утвердженням християнства у світі як офіційної релігії країн і народів розробляються релігійними служителями церковні требники, у які вони для проведення вінчання включили обрядодії, що мали місце в тих народів, куди проникало християнство. По-перше, так легше було впроваджувати християнську релігію, а, по-друге, чогось нового служителі християнської церкви вигадати не могли.

Консерватизм християнства, особливо в його ортодоксальному, католицькому та греко-католицькому варіантах, не давав можливості служителям цього культу виходити за межі Біблії, а якщо й брати щось із культури інших народів, то обов'язково переробити його в гіршому варіанті, як, наприклад, використання замість вінків з квітів і листя при вінчаннях залізних вінків-корон. Замість руху молодих навколо місця поклоніння за рухом сонця, як це мало місце в давніх вінчаннях і відповідало змінам у природі та узгоджувалось із космічним рухом, у християнських вінчаннях священик водить молодих за руки в церкві проти руху сонця. Тому й сьогодні продовжує проголошуватись при вінчаннях міф про створення жінки з ребра чоловіка, втовкмачується в голови молодих людей, що жінка є нижчою від чоловіка, що вона повинна виконувати всі його вказівки і розпорядження ("Да убоїться жена мужа своего") і т. ін.

До речі, наука генетика чітко довела, що жінки і чоловіки мають відмінний генофонд. У ребрах усіх чоловіків гени є абсолютно подібними. У жінок вони також подібні, але повністю відмінні від чоловічих.

Виникає ще одне питання: звідки у християнстві взялась практика освячувати шлюб, якщо Бог створив людину з глини (Адама), а жінку йому з його ребра (Єву)? Ніяких шлюбів не влаштовувалось, ніяких ритуалів не було ні в перших людей, ні в наступних (за Біблією), і раптом церква починає освячувати (“узаконювати”) шлюби молодих людей. І чим вона “узаконює”? Читанням про Боже благословіння юдеїв – Авраама й Сару, Ісаака й Ревеку й ін.

Усі ці вінчальні благословіння надумані християнськими проповідниками. Якщо запитати кожного з нас, що він пам’ятає з промов священника під час власного вінчання, то відповідь у більшості випадків буде такою, що ритуал пам’ятається, а от слова ні. Хіба що настирливе звернення священника “Да убоїться жена мужа своего!”, “Відвудуйте святу апостольську християнську церкву!” і т. п.

Тобто, вся та словесна тирада, якою заповнена більш ніж двогодинна вінчальна церемонія, є неприродною українцю, румуну, молдаванину, поляку, німцю чи будь-кому іншому. Навіть юдею вона є чужою, бо юдеї не вірять у християнських богів – своїх одноплемінників Ісуса Христа, Матір Божу Марію, не вірять у триєдиного Бога – Бога Отця, Бога Сина, Бога Духа Святого, а мають зовсім відмінну від християнства віру, де місця вищеназваним богам не знайшлося.

Та й сам обряд християнського вінчання виглядає ніби відірваним від народної весільної обрядовості. Ніби весілля – це один цілісний окремий акт, а вінчання – інший окремий. До певної міри це й зрозуміло, бо до XIX ст. вінчання взагалі не було обов’язковим в українців і лише силою законів та указів релігійних центрів за сприяння влади доводилося впроваджувати вінчальний обряд в українське середовище. Подібне відбувалося і в інших народів, які жили на терені України, і в інших країнах Європи.

Як же в давнину брали шлюб і здійснювали весільні обряди давні українці?

Певні уявлення про це дають відомості про язичницьких богів, місця поклоніння і жертвоприношень за археологічними дослідженнями, матеріали писемних джерел: “Велесової книги”, “Повісті минулих літ”, місцевих літописів, де є порівняльні згадки з дохристиянських часів. Але найбільше матеріалів дають нам етнографічні спостереження за весіллями, які описані від першої половини XIX ст. (праця Й.Лозинського “Українське весілля”)² і до наших днів у етнографічній літературі.

Український весільний обряд виник на основі давнього дохристиянського та давньоруського, коли й мови ще не могло бути про освячування шлюбу християнською церквою, оскільки ця форма впливу церкви на сімейне життя українців утвердилась лише в XIX ст. Про це яскраво свідчать однакові окремі частини весілля, подібність багатьох церемоній, склад і обов’язки весільних чинів, значення, яке надавали давні українці виконанню весільного обряду.

Київськоруська весільна звичаєвість дуже подібна до весільної обрядовості XIX – першої половини XX ст. У літописах є матеріали про те, що більш ніж тисячу років тому на терені України був звичай брати собі жінок з попереднім передвесільним договором. Одруження супроводжувалися великими урочистостями, прийомом численних гостей, де пили різні напої і співали пісні.

Прикладом того, що весільних традицій дотримувались у київсько-князівських родинах, є факт одруження князя Володимира з дочкою полоцького князя Рогволода – Рогдіною, який зафіксований у “Повісті минулих літ”, де подано діалог полоцького князя зі своєю дочкою. Рогволод запитував дочку, чи бажає вона вийти заміж за Володимира, та ж відповіла, що хоче за Ярополка³.

У літописах можна знайти й терміни, які стосуються весілля і які збереглися у назві обрядодій, учасників обрядів до наших днів.

На основі аналізу різних джерел спробую змалювати картину української весільної обрядовості давніх українців дохристиянських часів, часу двовір'я, а подекуди й нового часу.

Знайомство молоді (хлопця і дівчини) відбувалося в давнину під час календарних свят, таких як: Великдень (весняне рівнодення, початок нового року – 18–24 березня), Купайло (день літнього сонцестояння – 20–24 червня), Різдво-Коляда (день народження Сонця-Кола (Пала), день зимового сонцестояння – 21–22 грудня); на святах громадських: храмово-ініціюючі свята, свята поминання предків, жертвоприношення богам (Роду, Сварогу, Перуну, Світовиду, Велесу, Ладі, Хорсу, Ярилу, Дажбогу, Стрибогу, Триглаву з Яв'ю, Прав'ю, Нав'ю та ін.).

Наприклад, під час Великодня дівчата дарували хлопцям писанки як символ любові, зародка життя. Але кожна дівчина дарувала писанку не всім хлопцям, які приходили вітати її зі святом, а лише коханому. Так само й вітати-вливати водою приходив хлопець до дівчини, яку сподобав собі і збирався з нею одружуватись.

Під час різдвяних свят хлопці ходили в давнину, і ходять зараз, колядувати в першу чергу до тих дівчат, хлопці яких є у складі ватаги колядників. Відповідно й батьки дівчини запрошували колядників у хату для пригощання, де знайомство і спілкування хлопців і дівчат продовжувалось, або хлопець міг собі сподобати дівчину, якщо з нею до цього не був знайомий, під час колядних пригощань.

Для прикладу наведу ще свято Купала (Купайла). Це, по суті, свято вогню (Ку+Пала, що означає дитя Пала, дитя сонячного вогню)⁴. Увечері перед днем Купайла розпалювали священні вогнища, через які стрибали присутні на святі. Ритуал, у першу чергу, мав забезпечити врожай (чим вище стрибне людина, тим будуть вищі сільськогосподарські культури). Перестрибування через вогонь мало на меті також очиститись від злого, оскільки саме вогню надавали очисних властивостей. Очищувальні та лікувальні властивості мав і попіл (По+Палу) від вогнища купальського свята.

І, нарешті, купальські обряди з водою і вогнем були святом створення шлюбних пар. Тут дівчата і хлопці знаходили собі пару під час танків-хороводів, купальських ігор, плетення і пускання на воду вінків і т. ін.

Серед богів, які мали відношення до шлюбу і яким поклонялися й приносили жертвенні дари молоді під час весілля, були:

Лада-Богородиця – Мати більшості богів. Вона вважалася богинею краси, любові та шлюбу. Кожна пара приносила богині квіти, мед, ягоди і фрукти, живих птахів, яких випускали біля статуї богині під час церемонії освячення шлюбу.

Відомо, що храм Лади був у Києві та інших давньоукраїнських центрах. У величому київському храмі стояла статуя надзвичайно гарної дівчини із золотим волоссям у рожевому вінку. На волоссі красувалися перли, а сорочка на тілі богині була вкрита дорогоцінними каменями. За руку вона тримала крилату дитину з золотим волоссям – свого сина бога любові Леля.

Дажбог – бог сонця, бог, який дає урожай і взагалі бог, що дає всім усе. В давніх українців він був також покровителем весіль. Статуя цього бога стояла на одному з пагорбів Києва. За правління князя Володимира в 980 р. було запроваджено пантеон із шести верховних загальнодержавних (Київської Русі) богів, серед яких був і Дажбог. Боги Володимирового “Олімпу” були встановлені на горбі, де стоїть зараз Андріївська церква⁵, на місці давнього язичницького храму та християнського храму, спорудженого за правління Ольги та Святослава і зруйнованого десь у 60–70-х рр. X ст., коли йшла боротьба за утвердження християнства в Києві.

В “Історії” Іоакима є таке повідомлення: “Святослав наказав храми християн розрушити й спалити, і сам незабаром пішов, бажаючи всіх християн знищити”⁶. Исто-

ричним є факт, що князь Святослав Ігорович у війні з греками на Дунаї зазнав поразки. Оскільки язичницька віра ще була переважаючою, особливо серед простого люду і воїнів-дружинників, то поширилась чутка, що християни розгнівали язичницьких богів. Можливо, під тиском воїнів, а можливо, і через свої власні переконання Святослав накинувся на християн з репресіями, навіть був убитий його брат Гліб, який не відмовився від нової віри. У процесі цих репресій і були зруйновані християнські храми.

Але “Олімп” богів Володимира проіснував недовго; уже в 988 році він був замінений християнським. У “Повісті минулих літ” говориться про те, що на горі, де стояли боги Володимира (в тому числі й Дажбог), Володимир побудував християнську церкву святого Василя, а язичницьких богів наказав викинути в річку⁷.

Серед інших богів, які мали відношення до шлюбу і весільної обрядовості давніх українців, були: Лель – бог любові і палкого кохання (опис його статуї подано попередньо); Полеля – другий син богині Лади, молодший брат Леля. Він був богом шлюбу, любові; Услад (Ослад) – бог веселості, весільного та інших застіль, гулянь; Леля (До-дола, Дана) – богиня літа, коли відбувалися весілля, і богиня молодості. Вона була покровителькою молодих дівчат. Зображувалась у вигляді статуї молодої жінки з квіткою-лілією в руці.

Ця богиня була уособленням першопричини галактичного життєтворення і життєвого початку природи. Вона була також богинею втіленої води. Тому й у весільній обрядовості переливання дороги молодим при їх русі до освячення шлюбу мало божественно-магічне призначення – через воду передати молодому подружжю любов, злагоду, життєтворення. Більше ніж дві тисячі років тому в часи розквіту язичницької релігії днем Лелі-Дани вважалася п’ятниця, і цей день був святковим⁸.

Дівчата, які хотіли вийти заміж і мати доброго чоловіка, несли влітку до статуї богині Лелі квіти, а найчастіше лілії.

Вінчання-освячення шлюбу відбувалося в давні часи в місцях поклоніння і жертвоприношень – біля священних дерев у галях.

Філософ-народознавець Г.Лозко вказує, що дерево життя символізує початок Світу й народження дитини⁹. Дерево в язичників було символом життя. З допомогою цього символу показується зв’язок минулого, сучасного і майбутнього.

За цією символікою стовбур дерева означає теперішній час, відповідно і нас самих, нині живущих. Коріння, які розміщені під землею, символізують минулий час та світ предків, від померлих батьків через прадідів і прабабусь до ще давніших предків, яких після їх смерті поховали в землі. А гілки є символом майбутнього часу, наших нащадків – дітей, онуків, правнуків. Від коріння (предків) іде ідейний зв’язок із сьогоднішнім (нами) до майбутнього (наших нащадків).

Один із російських дослідників В.Істархов так визначає значення дерева в житті людини: “Дерево з його обширними поверхнями тисяч гілок і листочків служить ідеальним акумулятором і провідником космічної енергії та життєвої сили. Спілкування людини з деревами дозволяє сприймати цю енергію, отримувати додаткову силу і навіть лікувати хвороби. Але отримати від дерева здатні тільки ті, хто вміє любити й розуміти дерево і поважає все живе. Дуб більше співпереживає чоловікові, липа – жінці, береза – дівчині”¹⁰.

На початку весілля в давнину готували вінки молодому і молодій. Для молодого вінок робили з листків дерева (частіше з дуба або верби), а для дівчини – з кетягів калини (при святкуванні весілля влітку або восени) чи її квіток (коли весілля було весною).

Дуб вважався деревом Дажбога. Можливо, звідси й походить вислів “Врізати дуба”, що вказує на небіжчика, який уже не буде бачити Сонце-Дажбога.

Щодо верби, то вона є язичницьким символом Всесвіту. Як зазначає О.Братко-Кутинський, Всесвіт, як і Сонячна система (Коло), обертається, крутиться, тобто це “коловерть”, а “вер” є основою слова “верба”¹¹.

На Буковині вербу висаджують біля садиби так само, як кущ калини чи барвінок. Нею обсаджували по периметру присадибну ділянку – як оберіг від злих сил, які повинні на вербовій межі зупинитися.

З дохристиянських часів бере початок щорічне свято верби – Вербна неділя, хоча з утвердженням християнства це свято дещо видозмінилось. Попередній зміст його зберігся в пошануванні та освяченні верби, але обрядодії освячення уже прив’язані до християнської віри.

Калина – символ дівочої чистоти, незайманості. В недалекому минулому (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) у весільній обрядовості буковинців ще побутував звичай після першої шлюбної ночі молодих розвішувати на воротах, одвірках, гілках дерев на подвір’ї кетяги калини, якщо дівчина вберегла до шлюбу свою дівочу незайманість. Пізніше калина була замінена на червоні нитки та стрічки¹².

“Ламати калину” в українців означало – виходити заміж. Багато весільних пісень оспівують калину, рвання її дівчатами. Калина була символом дівочої гідності, моральності:

Ой у лісі калина стояла,
На ній пташка співала,
Вона правдоньку співала,
Аби дівчина з парубком
Спати не лягала¹³.

Калина була символом дівочого кохання, магічної і чародійної сили, материнства.

У нашій країні в народній символіці калина відображає магічну силу крові, красу й силу життя, силу любові, єдність народу, а загалом – Вітчизну.

Вивчення весільної обрядовості дозволяє констатувати, що віднесення до перед-весільного періоду обряду заручин є неправомірним. Якщо в наш час цей обряд значно змінився і втратив свої певні визначальні функції у процесі створення нової сім’ї, то в давнину він відігравав значно більшу роль і був кульмінаційним моментом весільного обряду.

В давні часи цей обряд проводив старший і авторитетний член родини або роду. Саме при цьому обряді відбувалося публічне офіційне (із залученням свідків – членів громади, родичів) оповіщення про шлюб. Від цього моменту розірвання попередніх домовленостей (від часу засилання старостів) про одруження утруднювалось і вимагало як привселюдного вибачення, так і відшкодування у вигляді матеріальної компенсації за розірвання заручної угоди.

Уявлення про один з варіантів весільного обряду давніх українців можна скласти за вінчанням, яке відбулося в Києві влітку 2000 року віруючих Української Рідної Віри громади Українських Язичників “Православ’я” Вогнедани Ралко та Святогора Борисюка.

З інформаційно-аналітичного опису цього весілля Г.Лозко, опублікованого в журналі “Сварог”, дізнаємося: “Молоді, вбрані в національний український одяг, перед вінчанням моляться до Богів – Рода і Рожаниць. Щоб Боги благословили їх шлюб, складають пожертву, виливаючи священний напій, що зветься медом, і посипаючи зерно на жертвенник наших Предків (біля Національного музею історії України). Одразу злітаються пташки, щоб поклювати зерно, яскраво світить Сонечко – добрий знак від Богів, що молитва ними почута:

Свароже-Роде наш красний!
Дай нам прилучитися
до Твого Вічного Живця,
що витікає влітку від джерела Твого,
а взимку ніколи не замерзає!
Дай, Боже, щоб наш шлюб
був добрим і любовним,
пошли нам діточок гарних,
здорових і щасливих
на добро і щастя
народові нашому українському!
Матінко Лада!
Хранителько Роду,
Всеплодюча і любляча Предкине!
Будь з нами поруч все наше земне життя!
Хай Твоя материнська сила і ласка
огорне нашу родину
і захистить нас від всякого зла!

Молоді обходять навколо жертovníка, кладуть квіти, підходять також до статуй Богів, які стоять навколо музею, кланяються до кожного, складаючи свої молитви. У цей час біля священної Липи відбувається вінкоплетення. Одружені жінки виплітають два вінки: для молодії – з квітів і калини, для молодого – з дубового листя. Починаються вінкоплетення урочистим зачином:

Зійди, Дажбоже, з Неба,
бо нам тебе завжди треба –
віноньки зачинати,
щастечком укладати!
Ступи, Боже, з Неба!

Ти нам завжди треба –
зачни нам весіллячко
на наше подвір'ячко,
тихое, веселое,
аби було щасливе!

Біля священної Липи молодих зустрічає Волхвиня. Вітаються: “Слава Роду і Рожаницям!” – “Навіки слава!”. Молоді кланяються, подають Волхвині хліб на рушнику і просять їх обвінчати. Запалюється весільна свічка (в давнину запалювали священне багаття), дружки і бояри стелять весільний рушник, на якому молоді після традиційних запитань, чи люблять вони одне одного, чи бажають взяти шлюб, обмінюються обручками. Звучить молитва з українського Святого Письма – “Велесової книги”:

Се повінчаємо Сварога і Землю,
і справимо весілля їм,
де Творець є Сварог,
а навпроти Нього – жона Його.
І се празднество маємо робити,
як для мужа і жони, бо ми – діти їхні.
А тому бажаємо їм здоровими
і щасливими бути і мати дітей багато,
і собою хвалитися, і дивитися до вод,
щоб були велеплодні¹⁴.

Дружки і бояри вдягають молодим вінки, мати посипає їх зерном, що символізує родючість і продовження роду. Волхвиня проголошує: “Вінчається Дажбожа онука

Вогнедана Дажбожому онуку Святогору! Вінчається Дажбожий онук Святогор Дажбожій онуці Вогнедані”. Звучить пісня:

Благослови, батько,
ще й рідненька мати,
Вогнедані й Святогору
ручки пов’язати.

Мати зв’язує руки молодих вишитим рушником, промовляючи: “В’яжеться той вузол не на день, не на два, а на цілий вік!”. Волхвиня бере за рушник і починає обхід навколо священного дерева такими словами:

Не самі ми йдемо –
Сварог нас веде,
Мати Лада слідом іде,
а ми за ними
з Богами своїми!

Хор співає весільну пісню:

Поміж трьома дорогами рано-рано!
Там здивався князь із Дажбогом
рано-ранесенько!..

Після трикратного обходу посолонь (за Сонцем) проголошується слава Сварогу, Перуну і Світовиту – цим головним Богам прадавньої Трійці, яка існувала в Україні-Русі задовго до християнства. Дружки і бояри супроводжують цю урочисту ходу.

Після обходу Волхвиня оголошує молодих подружжям:

Дажбожий онук Святогор
і Дажбожа онука Вогнедана!
За Звичаєм наших Предків,
за законами Рідної Віри
оголошую Вас мужем і жоною!
Живіть щасливо в мирі й злагоді!
Народжуйте і виховуйте дітей!
Поважайте своїх батьків і родичів!
Любіть одне одного!
Творіть славу Рідним Богам
і рідному народові!
Слава Роду!

Молоді відповідають: “Навіки слава!”. Цілуються. Волхвиня знімає з їхніх рук рушник, не розв’язуючи вузол. Віднині молода зберігатиме цей рушник як священний знак і як гарант подружньої вірності. Волхвиня подає молодим чару з медом:

Дажбожі онуки Вогнедана і Святогор!
Випийте цей мед на знак любові
і єдності з Рідними Богами,
які живуть у Сварзі
і з вами п’ють за щастя ваше!

Молодий, допивши мед, розбиває чарку об камінь зі словами “На щастя!”. Молода каже замовляння: “Як із цієї чарки ніхто не зможе пити, так щоб нашого шлюбу

ніхто не міг роз'єднати!". Молодий цілує молоду, вся громада співає Рідним Богам "Славу велику", танцюють навколо молодого подружжя:

Дай, Дажбоже, в добрий час,
як у людей, так і в нас,
у щасливу годину
розвеселим родину!

Рідні і друзі вітають молоде подружжя, батьки пригощають гостей. І далі – все, як і тисячу літ тому: мати у вивернутому вовною назовні кожусі (символ багатства і родючості) буде зустрічати молодих хлібом-сіллю, хлопчик переливатиме дорогу водою, а молодий, подякувавши, переноситиме молоду через воду. Буде й традиційне українське весілля з короваєм, шишками, співом і танцями¹⁵.

Зрозуміло, що поданий вище обряд є досить спрощеним; у давні часи обрядодії могли бути дещо іншими, але хід весілля, його основні ідейні основи такі, якими вони були в давнину.

Щодо церковного християнського шлюбу, то обрядодії головного весільного дня в більшій частині населених пунктів Буковини проводилися в суботу або неділю. Лише в Карпатах у XIX і першій половині XX ст. весілля відбувалися від середи до неділі. Першим днем шлюбу могла бути серeda, п'ятниця чи субота.

Обряд церковного вінчання утверджується на західноукраїнських землях як обов'язковий елемент весільної обрядовості лише в період пізнього середньовіччя (XVII–XVIII ст.). До цього церковне вінчання не було узаконене і не вважалось обов'язковим. Проте вже в XIX ст. на Буковині вінчання в церкві стало обов'язковим весільним обрядом з реєстрацією в книзі одружень та з видачею свідоцтва про одруження і набирає рис традиційності.

Церковне вінчання не було традиційним і практикувалось переважно заможними селянами, поміщиками, чиновництвом. З натиском християнства на дохристиянські вірування, з шаленим тиском як церковників, так і адміністрації, для якої християнська віра була більш прийнятною, оскільки проповідувала смирення перед гнобителями, утверджується церковне вінчання.

Громадський шлюб і церковне вінчання проявляються в сімейній обрядовості й практиці суспільно-культурного життя українців як два паралельних обряди, практично зв'язку між ними не відмічено й до наших днів, настільки штучним і привнесеним на багату обрядово-духовну культуру українців є християнське вірування. Так, наприклад, на Буковині (у так званій Закордонній Руській Буковині, яка з початку XIX ст. входила до складу Бессарабської губернії Росії: села від річки Рокитна на схід до Хотина і Дністра) у XIX ст. поширилося розпорядження Російського Синоду про обов'язкове вінчання та про те, що "молоді після вінчання вважаються подружжям і мають жити разом" (оскільки часто навіть обвінчавшись молоді продовжували жити окремо, чекаючи громадського весілля)¹⁶.

У зв'язку з досить пізнім у часі утвердженням вінчання як традиційного елемента весілля, молоді могли вінчатися напередодні весілля, наприклад, у п'ятницю чи суботу, щоб не порушувати народну обрядовість. Сам обряд вінчання з часом обростав специфічними елементами магічного, символічного, а часто й побутового характеру.

У рівнинній зоні Буковини в неділю вранці наречена вбирає одяг, в якому вона була в перший день весілля (вишиту сорочку, ріклю, киптар, головний убір ("траву", "коди")¹⁷. За давнім звичаєм після вдягання вона йде до церкви в супроводі декількох дівчат та молодниць і замовляє службу за своє здоров'я і щасливе життя. До церкви не-

суть три калачі, один з них має вигляд квітки і складається ніби з шести частин. Повернувшись додому, молода вбирає весільний одяг до вінчання.

У передгірній зоні та в Карпатах наречена весільного одягу не міняє в неділю, а йде до шлюбу в тому вбранні, яке вона носила в перший день весілля. Наприклад у с. Мілієво, що в передгірній буковинській Вижниччині, молода, не знімаючи вінка з голови, лягала спати, схиливши голову на стіл або якусь іншу підставку. А наступного дня, преред тим, як іти вінчатися до церкви, вона ставала обличчям до сходу сонця і просила в Бога щастя, благополуччя в сімейному житті. І так мала зробити чотири рази, повертаючись до кожної сторони світу. Те ж саме робив у себе вдома й молодий. У цій обрядодії простежується зв'язок обряду підготовки до вінчання з давнім дохристиянським звичаєм пошановувати Бога-сонце, просити в нього щастя, а також зв'язок людини з природою, з чотирма сторонами світу.

У неділю сходяться хлопці та дівчата до садиб молодої та молодого, готуються проводити їх до вінчання. Дружбам і дружкам чіпляють зліва на груди весільну квітку, а в селах рівнинної зони дружбам-ватажелам перев'язують ліву руку хустиною.

Молода приймає вітання від молоді села, яка прийшла на весілля. Вона дякує їм за дружбу, за компанію, за спільно проведений час на вечорницях і танцях. Просить вибачення, якщо когось колись можливо й образила. Звучить музика, виконується весільний танець молодої зі старшим дружбою-ватажелом. Потім до танцю приєднуються хлопці й дівчата.

У Прутсько-Дністровському межиріччі благословіння та вдягання весільного вінка нареченою відбувається перед виходом до шлюбу. Цей обряд досить вражаючий і зворушливий. Молода з дружками та іншими дівчатами сідає за стіл. На подушці сестри або родички, пританцьовуючи, підносять вінок, який батько та мати під звуки сумної музики прикріплюють до волосся своєї дочки. Дівчина дякує, що вони виростили її, турбувались, підготували весілля. Плачуть наречена і присутні. Наприклад, у передгірному селі Кам'яна у день церковного шлюбу молодій клали на голову вінок перед тим, як іти до церкви. Заходили батьки молодої. Сідали за столи лиш молода й батьки. Батьки молодої кладуть вінок, а свашки співають:

Вставай, вставай, молоденька, тай вмивайся,
На клиночку є рушничок, тай втирайся.
А під пічню є качурочок печений,
На столику є віночок злочений.
Сідай собі, молоденька, на стільчик,
Бери в свої білі руки гребінчик.
Тай розчісуй косу русу під вінчик,
Під хрещатий зелений барвінчик.
Ой як буде коса руса сіяти,
Буде твоя рідна мамка плакати.
Ой не плач, рідна мамко, за мною,
Та не все я забираю з собою.
Та не все я забираю з собою,
Ще лишаю дрібні сльози по столу¹⁸.

Такий обряд відбувається і в хаті молодого. Батько й мати молодого вдягають йому на голову капелюха або кучму з квіткою.

Елементи дохристиянського громадського шлюбу простежуються в обряді вінчання батьків перед виряджанням нареченої до шлюбу. Так, наприклад, у с. Старий Вовчинець, що в Буковинському передгір'ї (Глибочина), дівчина схиляє голову, а тато з

мамою тричі промовляють до неї, торкаючись калачами голови: “Вінчуємо тебе хлібом, сіллям, щестем, здоров’єм, вік довгий, край добрий, щісливий доробок”. Присутні співають:

Ой не плачте ви, матусю, за мною,
Не все добре забираю з собою.
Лишаю вам дрібні сльози
По столу.
Ой не плачте ви, матусю, за мною,
Не все добре забираю з собою.
Лишаю вам дрібні сльозоньки по двору
Тай зелений барвінок в городі.
Щасливая доріженька до шлюбу,
Обсадила виноградом довкола.
Урвав був я винограду – не вмю,
Збудив був я свою милу – не смю.

Мама й тато кроплять свяченою водою молоду і всіх, хто проводить її до шлюбу. Обсипають пшеницею з цукром, щоб життя було солодким, а в хаті – достаток. Дорогою ще кидають монети на багатство і достаток молодим¹⁹. З музикою і піснями проводжають молоду, яка йде попереду з друзками, за ними – свашки, музиканти та весільні гості. Свашки відрізнялись від інших гостей, бо були завиті в традиційні рушники, вишиті кінці яких прикрашали їм плечі з обох сторін.

Весільний поїзд (поїзд) вирушає до церкви. Протягом багатьох століть у Буковинському краї склалися два варіанти руху поїзда (почту) нареченого. Переважаючою є схема подвійного кола руху спочатку молодого: з дому нареченого – в центр села, де відбувається зустріч з нареченою, – разом до церкви – повернення до свого дому – з почтом зі свого дому в дім молодої – назад у свій дім з дружиною. Подвійне коло руху поїзда молодого мало локальні відмінності в передгірній та гірській частинах краю, де молодий, починаючи рух до церкви, заходив до дому молодої, звідти разом до вінчальних батьків, потім до церкви, а після вінчання рух поїзда повторював шлях попередньо описаного варіанта. В окремих селах Буковинського Передгір’я та Гуцульщини весілля гуляли в хаті молодого. Тоді після вінчання рух почту мав такий вигляд: з церкви разом до дому нареченого – в дім молодої за приданим – назад у дім молодого з дружиною і приданим.

Якщо вінчання проводилося попередньо, за тиждень чи напередодні весілля, то рух весільного поїзда міг мати такий вигляд: з дому молодого – в дім нареченої – у свій дім з дружиною і приданим.

У румунських селах Буковинського Передгір’я молода до вінчання їде на фірі-підводі разом із друзками, а молодий їде пішки разом із дружбами. Повертаються з вінчання молодий і молода також окремо кожен до своїх домівок, де відбуваються весільні обряди²⁰.

Обряд вінчання у православній церкві (а Буковина до останньої чверті XVIII ст. була виключно, а з окупацією краю Австрією – з переважно православним християнським віросповіданням) відбувався у такий спосіб.

Молоді заходили у притвор церкви, священник виходив до них, благословляв і заводив у церкву. Тут він забирав від них приготвлені заздалегідь обручки, відносив їх у вівтар, освячував, виносив до молодих і надягав їм на пальці.

Наречений і наречена стояли кожен зі свічкою в руках (свічки повинні були бути придбані в церкві), а вінчальні батьки – з великими “батьковими свічками”. Священик

запалює спочатку свічки, які були в руках наречених. Вінчальні батьки розстелюють перед престолом весільний рушник. Під рушник прийнято класти певну суму грошей (“щоб молоді жили в достатку”). Звичайно, це не є підкуп православних святих, а збережений давній магічний обряд – “подібне викликає подібне”.

Молоді ступають на весільний рушник. Існує повір'я, що хто з подружжя ступить ногою першим на рушник, той буде головувати у сім'ї²¹.

Священик вручає вінчальним матці й батькові металеві вінчики-корони, які вони повинні тримати під час обряду вінчання над головами наречених (матка – над головою молодого, а батько – молоді). В окремих селах Хотинщини (Шилівці, Рукшин та ін.) вінчики-корони тримають дружба з дружкою.

Коли молоді стоять уже на рушнику, священик запитує їх: “Чи маєш ти (називає ім'я нареченого) взяти за дружину цю дівчину (називає її ім'я)?”.

У відповідь звучить: “Так!”. Тоді священик такими самими словами звертається до нареченої і, отримавши й від неї ствердну відповідь, починає вінчання.

Священик при вінчанні говорить: “Славою і честю вінчаю вас!”. Промовляє ці слова тричі. Потім причащає молодих зі спеціальної ритуальної чаші й каже: “Чашу спасіння прийму і Ім'я Господня закличу!”.

Далі він бере з рук вінчальної матки рушника, зв'язує міцно ним руки молодих і обводить їх зв'язаних навколо престолу три рази за напрямком проти руху сонця, при цьому свашки кидають на вінчальну процесію цукерки, печиво, які підбирають діти та присутні на вінчанні. Потім священик забирає від вінчальних батьків (чи дружби і дружки) вінчики-корони й підводить обвінчаних до дверей вівтаря для цілування двох образів святих, що по обидва боки від дверей.

Потім молоді стають перед священиком, він дає кожному тричі скуштувати шматок калача, вмоченого в мед або вино. Часто ця обрядодія проходить з веселощами і жартами: священик підносить до рота молоді чи молодого калач, вони відкривають рота, а він, жартуючи, не дає їм вкусити, лише наступної спроби дозволяє відкусити шматок. Потім молоді задмухують один одному свічки й цілуються. Священик вітає молодих із законним шлюбом, говорить їм, щоб вони не забували дороги до церкви, щоб жили в мирі та злагоді на радість батькам і на славу Богові. При цьому застерігає жінку: “Жінка повинна слухатись чоловіка, бо в домі є старший чоловік, як записано у Святому Письмі: “Да убоїться жена мужа свого!”.

Молодих вітають батьки, родичі, друзі. Обряд вінчання закінчився. Усі виходять з церкви. На подвір'ї церкви вінчальні батьки пригощають напоєм (горілка, вино) та печивом присутніх односельчан.

Існувало на Буковині таке повір'я, що хто з подружжя першим переступить поріг церкви після одруження, той, відповідно, буде старшинствувати в сімейному житті. Наприклад, на Буковинській Гуцульщині (с. Довгопілля), при вході до церкви, доки прийде священик, мати навчає доньку, щоб вона під час шлюбу наступила молодому на ногу (для того, щоб у родині вона була старшою). Як лиш вийде священик, князь бере наречену за руку, а батько і матка ведуть молодят аж до престолу. Під час шлюбу дружба тримає в руках крисаню, матка – калачі із запаленою свічкою на плечах князя, на плечах молоді батько теж тримає калачі із запаленою свічкою, а дружка – перемітку.

Після шлюбу молоді йдуть разом аж до церковних дверей, а тут кожне з них старається першим переступити поріг, бо, за гуцульськими віруваннями, той буде старшувати і в хаті. Але батько та матка стримують їх, щоб вони переступили поріг церкви разом, тримаючись за руки²².

Надворі князь із княгинею цілуються і, обернувшись тричі навколо себе, дивляться одне на одного через дірку сирного калача, перев'язаного на правій руці: для того, “аби бачили своє щісте і не відумерли від себе”. Потім цілуються з гістьми. Вийшовши за церковну браму, молоді їдять варене яйце й калач, а весільні гості “запивають” шлюб, бо “ци лихо, ци добре, пропало все!”.

Гуцули вважали, що зразу ж після шлюбу можна було пізнати, якою дівкою була княгиня: коли після шлюбу вона розчервоніється та заплаче, то “се справедлива дівка”, а котра “несправедлива”, то та стане біла, аж “попісніє” зі страху, аби молодий не спізнав²³.

У Прутсько-Дністровському межиріччі (села Топорівці, Рідківці та ін.) після вінчання молодий і молода повертаються до своїх домівок кожен окремо зі своїми родичами. Вони йдуть іншою дорогою або протилежною стороною дороги від тієї, якою йшли до церкви. Наближаючись до хати молодої чи молодого, молодь співає:

Вийди, нене, проти мене,
Чи пізнаєш тепер мене?
Пізнаю тебе, синочку (дочко),
По зеленому віночку.

На воротах, прикрашених ялиновим вінком з квітами, молоді повинні зупинитись. Назустріч виходять батько й мати, яка тримає в руках хліб та сіль. Батьки по черзі вітають наречену (нареченого) зі вступом у шлюб, бажають щасливого життя. Звучить тужлива лірична мелодія музик, на очах присутніх проступають сльози. Брат молодої або старший дружба переливає водою з відра простір між стовпами воріт. У ХІХ та на початку ХХ ст. в Топорівцях існував звичай, коли наймолодший хлопець-ватажел сідав на перевернуте вверх дном відро посередині воріт і вимагав плати за вступ на подвір'я²⁴.

У весільній обрядовості важливу роль відігравав посад, викуп молодої, вдягання молодою жіночого головного убору, дарування-пропій, переїзд молодої до нареченого. В різних районах Буковини мали місце локальні особливості цих етапів весілля.

Таким чином, дослідження весільної обрядовості українців Буковини засвідчує наявність і багатівікову збереженість давніх дохристиянських обрядодій громадського шлюбу, які значною мірою підтверджують тисячолітню давність українського народу та багату його сімейну обрядовість. Разом з тим, традиційне весільне дійство в наш час усе більше й більше втрачає свій характер, тривалість у часі, колорит, наповненість обрядодіями. Молодь майже не співає весільних пісень, не знає змісту й послідовності обрядодій, ритуали спрощуються, перекичуються до невпізнанності. На жаль, основною обрядодією багатьох сучасних весіль стає лише застілля.

На початку ХХІ ст., за рідкісним винятком, можемо спостерігати під час українських весіль як у містах, так і в селах швидко й одноманітну реєстрацію шлюбу в палацах культури, клубах чи сільських радах (“відбувальщину”, “прогонку”), вінчання в церкві без знання не тільки церковної християнської ідеології, а й виховно-морального змісту народного весілля. Кількаденні, а то й кількатижневі весілля замінили суботні або недільні “вечірки”, коли гості збираються на весілля затемна, майже вночі і, відповідно, для традиційної обрядовості місця й часу не залишається. Це не найкраще видовище сучасних весіль, і подумки порівняймо все це з традиційним весіллям, яке ще якихось п'ятдесят років тому грало й вирувало по всій Україні від Карпат до Донеччини, від Полісся до Таврії.

1. Боплан Г. де Л. Опис України / Гійом де Боплан. – Львів : Каменяр, 1990.
2. Лозинський Й. Українське весіле / Й. Лозинський. – Краків, 1845 (друге видання. – К., 1992).
3. Истархов В. Удар русских богов / В. Истархов. – М., 2000. – С. 54.
4. Велесова книга. Волховник / під ред. Г. Лозко. – К., 2000. – С. 116.
5. Козак Д. Святылища восточных славян / Д. Козак, Я. Боровский // Обряды и верования древнего населения Украины. – К., 1990. – С. 92.
6. Повесть временных лет. – М. ; Л., 1950. – Т. 1. – С. 111.
7. Там само. – С. 80.
8. Велесова книга... – С. 190.
9. Лозко Г. Вінчання за звичаєм предків / Галина Лозко // Сварог. – 2001. – № 11–12. – С. 94.
10. Истархов В. Указ. соч. – С. 212.
11. Братко-Кутинський О. Феномен України. Наукове дослідження / О. Братко-Кутинський. – К., 1996. – С. 132.
12. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (МЕЕ ЧНУ). Зберігаються в етнографічному музеї ЧНУ. – 1985. – Т. 13. – С. 5.
13. Там само. – С. 6.
14. Кожолянко Г. Етнографія Буковини / Георгій Кожолянко. – Чернівці, 2001. – Т. 2. – С. 95.
15. Лозко Г. Назв. праця. – С. 24.
16. Ефименко П. Обычное право украинского народа / П. Ефименко // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Пг., 1916. – С. 657–658.
17. МЕЕ ЧНУ. – 1995. – Т. 1. – С. 18.
18. Кожолянко Г. Назв. праця. – С. 191.
19. Там само. – С. 197–198.
20. Там само. – С. 132.
21. МЕЕ ЧНУ. – 1995. – Т. 1. – С. 10.
22. Кожолянко Г. Назв. праця. – С. 283.
23. Там само. – С. 284.
24. МЕЕ ЧНУ. – 1996. – Т. 2. – С. 23.

Георгій Кожолянко
(г. Черновцы, Украина)

**Свадебная обрядность украинцев
(истoki, символика, идейное содержание)**

В статье исследовано истоки, символику и идейное содержание украинской свадьбы. Изучено изменения в свадебной обрядности после введения христианства и сохранение основных этапов общественного брака в XX и в начале XXI вв.

Ключевые слова: сватанье, брак, вера, религия, традиция, обряд.

Georgiy Kojolianko
(Chernivtsi, Ukraine)

**Wedding ritualism of the Ukrainians
(sources, symbolics, ideological maintenance)**

Sources, symbolics and ideological maintenance of the Ukrainian wedding are investigated in the article. Changes in the wedding ritualism after introduction of christianity and maintenance of the basic stages of public marriage in the XX and at the beginning of the XXI century are studied.

Key words: asking in marriage, marriage, faith, religion, tradition, ceremony.